

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI:6 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

Halife Abdülmecid Efendi'nin Fırçasından Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i

Leyla Ayhan SOYLU*

Dolmabahçe Sarayı Selamlık 49 no'lu odada teşhir edilen, büyük boyutlu yağliboya tablo, Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından birinin canlandırıldığı "Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosudur. Tablonun ressamı Osmanlı hanedanı mensubu Veliâhd ressam Abdülmecid Efendi, tablonun odak kişisiyse Sultan II. Abdülhamid'tir.

Abdülmecid Efendi (1868-1944) Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) II. kadını Hayrandil kadın'dan olan oğludur. Babasının tahta çıkmasından sonra Dolmabahçe Sarayı'nda doğmuştur. Babasının Hal yoluyla Tahttan indirilip, hapsedildiği Çırağan Sarayı Feriyye Dairesinde intihar ettiğinin açıklanması sırasında 8 yaşında olan Abdülmecid Efendi'nin, babasının intiharına inanmadığını bu tabloyu yapım aşamasında gören İsmail Baykal'ın anılarında öğreniyoruz.¹ Babasının ölümü sonrası Sultan II. Abdülhamid'in Şehzadeleriyle birlikte Şehzadeğin Mekteb'inde iyi bir eğitim alan Abdülmecid Efendi Fransızca, Almanca, Arapça, Farsça biliyordu. Sporun tüm dallarına meraklı olduğu ama en iyi olduğu dalın binicilik olduğunu yine İsmail Baykal anılarından öğreniyoruz. öyle ki bu sevgisi Tablolarına da yansıtacaktır. sporun yanı sıra resim ve müzik dalında da başarılı olduğu bilinen piano ve viyolonsel çalan besteleri olan Abdülmecid Efendi'nin ilk piano hocası, Profesör Gez de Heggei olmuş onu Charles Berger izlemiştir.² Sultan Abdülaziz'in Güzel Sanatlara olan ilgisi ve sevgisi Abdülmecid Efendiye geçmiş, Osmanlı hanedan mensuplarının hobi niyetine uğraştığı resim dalında Akademik eğitim almamasına rağmen bu konudaki yeteneğini özel dersler alarak ve sanat çevrelerinin içinde bulunarak geliştirmiştir. Abdülmecid Efendi ilk resim derslerini Sultan Abdülaziz'in yazlık sarayı olan

1 Osmanlı Sancakları ve Hilafet bayraklarının çatılmış olduğu Hilafet amblemi Abdülmecid Efendi fotoğrafı kartvizit, 13.2 x 8.5 cm. Milli Saraylar Koleksiyonu, Env. No. 100 / 642.

Beylerbeyi Sarayı'nın yapımı sırasında Rusya'dan getirttiği söylenen Lehli Ressam, Petrovesky'den almıştır. Sanatçının ülkesine dönmesinden sonra derslere Sami Paşa ve II. Abdülhamid dönemi Saray Baş Ressamı ve yakın dostu olan Fausto Zonaro'yla devam ettiğini Eliza Zonaro'nun hesap defterindeki nottan öğreniyoruz.³

Çeşitli kaynaklara göre 1886-97 yıllarına kadar Veliaht Dairesi'nde oturduğu belirtilen Abdülmecid Efendi'ye Sultan II. Abdülhamid Çamlıca'daki köşkü vermiştir.

(Mecid Köşkü diye anılır). Bu köşkte sanatla iç içe yaşayan Abdülmecid Efendi, dönemin tanınmış edebiyatçılarından, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret gibi şair ve yazarları köşkünde ağırlamış, bu kişilerin portrelerini yapmıştır. Abdülmecid Efendi'nin Türk hayranı Pierre Loti'yle dost olduğunu, yazarı 1910 yılının yazında köşkte ağırladığını ve iki yıl sonra 1912 tarihli 2 yağlıboya eserini hediye ettiğini biliyoruz. Bu dostluğun sonucu olarak 1912 tarihli "Tarih Dersi Nasihat" isimli⁴ Abdülmecid Efendi, 1914 kuşağı diye anılan, Batıda resim eğitimi almış sanatçıları kollamış ve maddi olarak da desteklemiştir.³ 1909'da ressam Ruhi Bey'in başkanlığında kurulan "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti"nin kuruluşunda fahri olarak bulunmuş eserleriyle de desteklemiştir. 1916 yılında başlayan ve resim tarihine "Galatasaray Sergileri" olarak geçen sergilere 1919, 1920, 1922 yıllarında katılmış ve 1917'de Bulgar Çarşısı'nda Şişli İstihbarat Daire Başkanı Seyfi Paşa ve Celal Esat Arseven'in organizasyonu ile kurulan Şişli Atölyesi'ne de destek vermiştir. Bu atölyede İbrahim (Çallı), Namık İsmail,

2

3

4

Hikmet (Onat), Mehmet Ruhi, Mehmet Sami (Yetik), Ali Sami (Boyar) ve Ali Cemal (Benim) yer almışlardır. Bu atölyede yer almayan Hüseyin Avni Lifij, Feyhaman Duran, Mehmet Ali Laga da Celal Esat Arseven'in komiserliğinde 1918 yılında Viyana'da açılan sergiye katılmışlar, Abdülmecid Efendi de bu sergiye "Oto Portre", "Haremde Goethe", "Haremde Beethoven", ve "I. Sultan Selim" adlı eserleriyle katılmıştır. 1917'de ikincisi açılan Galatasaray Sergisi'ne Şişli Atölyesi'nde yer almayan sanatçılar da katılmış ve serginin ismi "Savaş Resimleri ve Diğerleri" olarak belirlenmiştir.⁵ Bu ressamlardan Hüseyin Avni Lifij'e Osman Hamdi Bey'in önerisiyle özel burs verip 1909'da Paris'e göndermiş, aynı olanaklarla resim eğitimi için göndermek istediği Ali Sami Boyar'ı (1907) subay olmasından dolayı gönderememiş, daha sonra Bahriye Nezareti'nden izinli sayılarak gönderilmiştir (1910-1914). İki arkadaşının arkasından kendi olanaklarıyla Paris'e giden Namık İsmail de onlara katılmış (1911-1914) ve daha sonra onları takip edecek 1914 kuşağının diğer elemanları gibi l'Ecole National Supérieur des Beaux-Arts'da (Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu) Fernand Cormon Atölyesi'nde eğitim almışlardır. Bu grubun tümü 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yurda dönmüşlerdir. Abdülmecid Efendi'nin özel burs verip resim eğitimine gönderdiği Hüseyin Avni Lifij ile ilişkisi sanatçının yurda dönmesinden sonra da devam ettiğini, tablolarını satın alarak maddi bakımdan desteklediğini, sanatçıdan resim konusunda fikir alışverişinde bulunduğunu Dolmabahçe Resim Koleksiyonu'nda bulunan eskiz ve renkli poşadlar'dan da tespit edebiliyoruz. 1914 kuşağının bir diğer üyesi olan Namık İsmail'in de Abdülmecid Efendi'yle bu tür bir ilişki içinde olduğunu Dolmabahçe Fotoğraf Koleksiyonu'ndaki bir fotoğraf pekiştirmektedir. Abdülmecid Efendi 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması sonrasında Veliht ünvanı'nı yitirmiş, Cumhuriyet Hükümeti'nin Halife seçmesi sonucu yerleştiği ve kısa bir süre kaldığı Dolmabahçe Sarayında da resim çalışmalarına devam etmiştir. Resim odasının tahsis edilme tarihini Milli Saraylar Arşivi'ndeki takvim yaprağından öğreniyoruz (Evrak 1 Sıra No: 1385).

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğu yıllarda, Bağlarbaşı Köşkü'nün baş konuklarından Abdülhâk Hamid Tarhan'ı sarayda konuk edip üç odalı bir daire verdiğini Feham Ülgen'in yazılarından öğreniyoruz. Bu savı doğrulayan kanıtlardan biride Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'ndaki yemek davetlerinin çoğunda baş ko-

2 Abdülmecid Efendi Viyolansel çalarken, Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi, Env. No. 100 / 5315.

3 Bağlarbaşı Abdülmecid Köşkü.

4 Halife Abdülmecid Efendi'nin Şişli Atölyesi'ni ziyaretleri.

Soldan sağa; Ali Sami Boyar, Ali Cemal, Namık İsmail, Abdülmecid Efendi, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Sami Yetik, Mehmet Ruhi Arel. Adnan Çoker fotoğraf arşivinden.

5 "Yalı Önünde Kadınlar" tablosu için Hüseyin Avni Lifij tarafından yapılan renkli eskiz, duralit üzerine yağlı boya, 18 x 15 cm., Env. No. 64 / 1195.

5

nuklarının, şair ve eşinin olmasıdır. (Evrak 1 Sıra No 1366...). 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması üzerine diğer Osmanlı hanedanlarıyla birlikte yurt dışına çıkan önce İsviçre'ye giden Abdülmecid Efendi, resim çalışmalarına daha sonra yerleştiği Fransa'da da devam etmiş ve 23 Ağustos 1944'de Paris'te ölmüştür.

Tabloyla ilgili araştırmalarımıza girmeden önce Sultan II. Abdülhamid ve o yılların genel bir paranomasını hatırlatmanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Osmanlı padişahlarının otuzdördüncüsü olarak tahta geçen II. Abdülhamid, 21 Ağustos 1842 yılında Çırağan Sarayı'nda doğmuştur. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Tir-i Müjgan Kadın Efendi'dir.⁶ Tanzimatın batılılaşma ortamı içinde yetişen II. Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz'in Mısır (1863) ve Avrupa gezilerine katılmış (1876) ve batı devletlerini inceleme olanağını bulmuştur. Veliahdlık dönemi Maslak Kasrı ve Tarabya'daki çiftliğinde sakin bir ortamda geçen, saray ortamından uzak bir hayat yaşayan II. Abdülhamid, dönemin aydınlarından Ziya Paşa ve Namık Kemal'le görüşür, değişik çevrelerden konukları olurdu. Sultan II. Abdülhamid 1876 yılında İttihatçıların peş peşe yaptıkları iki darbe ile önce amcası Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876 tarihinde tahttan indirilmesiyle, veliahd Sultan Abdülaziz'in yerine padişah olan Sultan V. Murad'ın ruhsal dengesinin bozulması sonucu ise 30 Ağustos 1876 tarihinde padişah olmuştur.⁷

Sultan II. Abdülhamid amcası Sultan Abdülaziz ve ağabeyi Sultan V. Murad'ı tahttan indiren İttihatçıların temsilcisi Mithad Paşa'nın tüm isteklerini kabul edip başa geçince ilk iş olarak Kanun-i Esasi'yi kabul edip (23 Aralık 1876) Mebusan Meclisi'ni açtı (19 Mayıs 1877 Ama Kanun-i Esasi'ye koydurduğu 113. madde ile (padişah yeniden seçim yapmak koşulu ile meclisi feshedebilir). Saltanatını garantiye aldı ve akıllı bir politika ile bütün yetkileri tek elde topladı. II. Abdülhamid 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını bahane edip 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapattı. 33 yıllık iktidarı sırasında 28 kez sadrazam değiştirdi ve 1880'lerden başlayarak Yıldız Sarayı odaklı bir yönetimle ülkeyi idare etti. 1881'de kurdurduğu Yıldız Mahkemeleri'nde Sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tuttuğu Mithad Paşa ve arkadaşlarını yargıladı. Bu mahkemede ölüm cezasına çarptırılan Mithad Paşa'nın ve diğerlerinin ölüm cezalarını affedip, Taif'e sürgüne gönderdi (Mithad Paşa Taif'teyken öldürülecektir). Böylece en büyük muhalifi Mithad Paşa'yı siyaset sahnesinden sildi.

Saltanat yıllarının başında başlayan ayaklanmalar, V Murad'ı tekrar tahta geçirmek için, Ali Suavi'nin yaptığı Çırağan Baskını (20 Mayıs 1877), Rumeli ve Anadolu'daki savaşların başarısızlığı sonucu toprak kayıpları, İmparatorluğun Kuzey Afrika'da ve Arabistan Yarımadası'nda bulunan topraklarının yabancı devletlerin işgalleriyle kaybedilmeye başlaması ile bunları önlemek için Sultan II. Abdülhamid'in Pan İslamizm propoğandası dahil olmak üzere her türlü çabayı göstermesi etkili olmamıştır. Yabancı sermayeyle de olsa Avrupadan başlattığı demir yollarının en zor etabı olan Hicaz demiryolunu yapma girişimi ve Bağdat'a kadar olan hattı açması (30 Ağustos 1908), Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecini yavaşlatsa da başarısız olan girişimlerdi. Rusya ve İngiltere gibi devletlerin tahrikleri sonucu oluşan Ermeni ayaklanmaları ve II. Abdülhamid'e yapılan suikast gi-

6 Elisa Zonaro'nun objektifinden Sultan II. Abdülhamid'in portresi (Aile Koleksiyonu), Fausto Zonaro tarafından yapılan bu portrenin iki farklı versiyonu daha vardır.

rişimi (26 Ağustos 1876), Yahudi cemaatinin Filistin’de toprak istemesi ve Sultan II. Abdülhamid’in buna karşı çıkması dönemin en önemli olaylarından.

II. Abdülhamid’in sansür, sürgün ve jurnal üçlemesiyle ülkeyi yönetmesi içte ve dışta düşmanlarını çoğalttı. Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki azınlıkları bahane edip Sultan II. Abdülhamid rejimine karşıt olan düşünceleri desteklemeleri, yurt dışına kaçan muhalifler - ki bunların içinde bir hanedan mensubu olan Prens Sabahattin’de⁸ vardı - bu fikirler, yurt dışında filiz verip büyüdü. Padişahın Batı tarzı eğitime önem verip kurduğu okullarda yetişen aydın sınıf ona ilk tepki verenler oldu. İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi akımların geliştiği ve aralarında Mülkiye, Maliye, Hukuk ve Ticaret mektepleri ile Sanayi-i Nefise’nin bulunduğu okullar, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyete kalacaktır.

Sultan II. Abdülhamid döneminin gittikçe artan baskıcı ortamına karşı Jön Türk hareketi başlayacak ve 1889 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulacaktır. İttihatçılar demokratik ortamı serbest buldukları Selanik’te yerleşiyorlardı. Enver Paşa ve Cemal Paşa bu grubun öncüleriydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde liderliği ele geçiren⁹ “Resneli Niyazi Bey’in 3 Temmuz 1908’de iki yüz adamıyla birlikte dağa çıkarak başlattığı hareket, 20 Temmuz 1908’de Manastır, Selanik ve diğer şehirlere de sıçrayacaktır. 23 Temmuz 1908’de Selanik’te İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskılarının artması sonucu padişah, II. Meşrutiyeti ilan edip Kanun-i Esasi’yi yürürlüğe koyup, Meşrutiyet Meclisi’ni açacaktır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte 3. Ordu Komutanı Mahmut Şevki Paşa, İttihat ve Terakki’yi destekledi. Bu dönemde¹⁰ Resneli Niyazi Bey ve Enver Paşa, yeni kurulan hükümet tarafından “Kahraman-ı Hürriyet” ilan edildiler. İmparatorluğun başkentinde İttihat ve Terakkiye karşı oluşan grupların başında yer alan gazeteci Serbesti Gazetesi yazarı Arnavut Hasan Fehmi’nin öldürülmesi 31 Mart Ayaklanması’nı başlattı. Ayaklanmayı durdurmak için Selanik’ten yola çıkan Hareket Ordusu’nun Kumandanı Mahmut Şevket Paşa tecrübesi sayesinde seçildiği görevi başardı ve isyanı bastırdı. 31 Mart olayları sırasında¹¹, saray baş ressamı olarak kendisine tahsis edilen Akaretler’deki stüdyo evinde bulunan Fausto Zonaro (1854-1929), o karanlık olaylar sırasında evinin kapısının çalındığını, semt komşusu ve yakın dostu Enver Paşa’nın babasının hayatı tehlikede olduğundan evinde saklamak istediğini anlatır. Enver Paşa’nın babasının ressamın evinde misafir olduğunu, ressamın hatıra defterindeki notlarından öğreniyoruz. Öte yandan aynı olaylarla ilgili olarak, İttihatçıların önde gelenlerinden Ahmet Rıza anılarında öldürülme korkusundan, Talat Paşa ve Nazım Efendi’nin (Doktor Nazım) Şehzadebaşı’nda Ali Cemal Bey’in evinde gizlendiklerini, kendisinin de 31 Mart gecesi Babıali’den çıkıp gece yarısı onlara katıldığını anlatmaktadır.¹²

Bu olayların sonucunda Hareket Ordusu’nun duruma hakim olması ile bastırılan isyan sonrası Sultan II. Abdülhamid, 27 Nisan 1909 Salı günü Mahmut Şevket Paşa’nın karşı olmasına rağmen Ayan ve Meclis-i Mebusan’ın ortak kararıyla tahtan

7

8

7 Hareket Ordusu’nun Kumandanı, Mahmut Şevket Paşa, Fausto Zonaro, 1909, tuval üzeri yağlı boya, 100 x 74 cm., Ömer Koç Koleksiyonu.

8 İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önderlerinden Enver Paşa, Fausto Zonaro, 1909, yağlı boya, 100 x 75 cm., E. Gocay Koleksiyonu

9

10

11

12

9 II. Abdülhamid'e Hal-i'ni bildiren heyetin fotoğrafı (karelenmiş), 35.5 x 30 cm., Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, Env. No. 64 / 1155.

10 Abdülmecid Efendi'nin Meclis-i Mebusan azalarıyla birlikte çektiği fotoğraf, Neslişah Osmanoğlu Koleksiyonu, IRCICA, Env. No. 010349

11 Bağlarbaşı Abdülmecid Köşkü'nün Selamlık Giriş Salonu.

12 Bağlarbaşı Abdülmecid Köşkü'nün Selamlık Giriş Salonu'nun yer döşemesi detayı.

indirilir. Fausto Zonaro, anılarında, Sultan II. Abdülhamid'i, sanatçıları koruyan ve sanatın hemen her dalına saygı duyan bir padişah olduğunu belirtir ki bu doğrudur. II. Abdülhamid, Müzik ve tiyatronun yanında iyi bir marangoz ustasıydı, öyle ki Yıldız Camii'nin Hünkâr Mahfilinin gül ağacından kafesli cumbaları onun eseri-¹³ dir. Onbinin üzerinde zengin bir kitaplığı, doldurulmuş kuş koleksiyonu vardı. İlginç objelerden oluşmuş kendi özel koleksiyonunu Yıldız Sarayı'ndaki bir yapıda bir araya getirmişti. Tahttan indirildikten sonra Selanikte Aletini Köşküne sürgüne gönderilen Sultan II. Abdülhamid yaklaşık üç yıl sonra 1 Kasım 1912'de geldiği Beylerbeyi Sarayı'nda yaşamının son yıllarını geçirmiş, 10 Şubat 1918'de burada vefat etmiş ve Sultan II. Mahmud'un türbesine gömülmüştür.

Tablo

Tablo, 27 Nisan 1909 Salı günü o sırada abluka altına alınmış olan Yıldız Sarayı'na giderek Sultan II. Abdülhamid'e Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın ortak kararlarıyla alınan Hal Fetvasını bildiren heyeti ve bu fetvayı dinlemekte olan Sultan II. Abdülhamid'i konu edinmektedir. Yıldız Küçük Mabeyn'de kararı bildiren heyet, sözcü Dırac Milletvekili (Arnavut Milliyetçisi) Esat Toptani Paşa, Selanik Milletvekili Emanuel Karasu, Ermeni Aram Efendi ve Bahriye Feriği Laz Arif Hikmet Paşa'dan oluşmaktadır. Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan bu heyeti özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun halklar mozaigini belirtmek için seçmiştir.

Tabloda imza ve tarih olmadığı için yapım yılını fotoğraf yardımıyla saptayabi-

13

13 Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn,
18 x 13 cm., Milli Saraylar Fotoğraf
Koleksiyonu, Env. No. 64 / 2240.
14 Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn,
Fotoğraf: Dolmabahçe Sarayı Hazine-i
Hassa Arşivi.

14

liyoruz. Öncelikle, Milli Saraylar Arşivi'nde bulunan Sultan II. Abdülhamid'e Hal fetvasını bildiren heyetin, olayı canlandırır bir şekilde poz verdikleri ve bu tabloda kullanmak için karelenmiş olduğu anlaşılan fotoğrafın kurgu olduğu açıktır. IR-CICA Arşivinde bulunan bir diğer fotoğraf bu savı doğrulamaktadır. Abdülmecid Efendi heyet üyeleriyle birlikte poz verdiği bu fotoğrafta oğlu Ömer Faruk Efendi de yer almaktadır. Bu mekan Mecid Efendi Köşkü'dür. Çünkü her iki fotoğraftaki mekan aynı açıdan çekilmese bile aynıdır. İki fotoğrafta da yer döşemesinin aynı olduğu görülmektedir. Bu yer döşemesinin Mecid Efendi Köşkü'nün zemin katında, selamlık giriş salonuna ait olduğu araştırmalarımıza yönelik çektiğimiz fotoğraflarda da belli olmaktadır.

Tabloda işlenen olayın geçtiği mekan, yani Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn'de, II. Abdülhamid'e Hal' Fetvasını bildiren heyeti kabul ettiği Salona ait fotoğraflar, Milli Saraylar Arşivi'nde Abdülmecid Efendi'nin özel evraklarının arasında bulunmaktadır. Bu iki fotoğrafın dışında 64/2240 no.lu fotoğrafta Yıldız Küçük Mabeyn'deki salonu o dönemdeki tefrişiyle göstermektedir. 100/769 no.lu resim odasını gös-

15

teren fotoğraftan Abdülmecid Efendi'nin bu tabloya olaydan yaklaşık 3 yıl sonra başladığını saptıyoruz. Bu fotoğrafta, Abdülmecid Efendi stüdyosunda tonet bir sandalyede yüzü objektife dönük olarak yan oturmuştur. Ortada 1912 tarihli, 1914 Paris Salon Sergisi'nde yer alan "Tarih Dersi – Nasihat" tablosu, resme göre solda "II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosu görülmektedir. Sağda ise "II. Mahmud'un Şehzadeligi" tablosu vardır. Bu fotoğrafta "II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosunun sadece figürlerinin çalışıldığı tablonun başlangıç aşamasında olduğu ve yaklaşık bu tarihlerde yapımına başlandığı anlaşılmaktadır.

Abdülmecid Efendi'yi atölyesinde gösteren diğer iki fotoğraftan da Tablonun bitiş tarihi hakkında bir varsayıma ulaşabiliyoruz İlk fotoğrafta, atölyesinde, büyük boyutlu tabloların yapımı sırasında kullanılan bir merdivende oturmuş elinde paleti ve fırçası, yüzü objektife dönük, Abdülhak Hamid'in 1917 tarihli portresini yapan Abdülmecid Efendi, görülmektedir. Resmin solunda podyuma benzer yükseklikte sandalyede oturmuş olarak görülen Abdülhak Hamid'in arkasında II. Abdülhamid'in Hal'i tablosu görülmektedir. Diğer fotoğrafta ise Abdülmecid Efendi yine Abdülhak Hamid Tarhan'ın boy portresini çalışırken görülmekte, Bu sefer ayakta olan Abdülmecid Efendi sol elinde paleti, sağ elinde fırçası ile bitmiş olan portrenin üzerinde çalışmaktadır. Resme göre sağda Şehsuvar Kadın Efendi'nin boy portresi solda ise "II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosunun sağ kısmı görülmektedir. solda katlı bir şekilde görülen, halı ise tabloda işlenen halı olmalıdır.

15 Abdülmecid Efendi'nin Resim Odası, 19.5 x 13 cm., Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, Env. No 100 / 769.

16-17 Abdülmecid Efendi Abdülhak Hamid'in resmini yaparken, 24 x 18 cm., Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, Abdülmecid Albümü.

16

17

Bu fotoğraflardan elde edilen tarih saptamalarına göre, Abdülmecid Efendi bu tabloya yaklaşık 1912 senesinde başlamış ve 1917 yılında bitirmiştir.

Fotoğrafın dışında baş vurabileceğimiz en önemli belgelerden biride Saraya yakın kişilerin anıları olmaktadır.İşte bu anılardan birinin yazarı olan İsmail Hakkı Baykal'ın bu Tabloyu yapım aşamasında gördüğünü anılarından öğreniyoruz¹⁴ “Veliahd Yusuf İzzettin Efendi'nin intiharından 3 ay sonra idi (Veliahd Yusuf İzzettin Efendi 1 Şubat 1916'da Zincirlikuyu Köşkü'nde ustura ile sol kolunun damarını kesmek suretiyle intihar etmiştir). Biraderleri Abdülmecid Efendi bizi maiyetlerine almak üzere çağırdılar. Ortaköy'de Feriye Sarayı'ndaki dairelerine gittim. Sultan Mehmed Reşad merhumdan irade (emir) alınarak tayinim icra kılınmıştı. Hemen birkaç gün sonra sayfiye için Bağlarbaşı'ndaki köşklerine naklettiler. Resim odasına girdiğimde önceden yapmış oldukları birçok tablo arasında bir tablo gözüme çarptı. Fakat bunu nasıl meydana getirdiklerini sormaya cesaret edemiyordum. Bu tablo Sultan II. Abdülhamid'in Hal'ini tebliğe memur heyetin duruş vaziyetleri idi. Her resim odasına girişimizde gözümüzün o tabloda olduğunu farketmiş olacaktı ki; İsmail Bey siz Abdülhamid'i çok mu severdiniz? Cevaben yalnız bir zat müstesna olmak üzere Hanedan-ı Al-i Osmanımızın hepsine hürmetim vardır. Yalnız bendeniz bu resimlerin nasıl meydana getirildiğini merak ettim dediğimde; o halde tabloyu nasıl yaptığımı size anlatayım” diyen Abdülmecid Efendi sözüne şöyle devam etmiştir: “Evvla gördüğünüz bu şahısların hepsini saraya davet ettim. Abdülhamid'in hal kararını tebliğ ettikleri gün, karşısında duruş ve vaziyetlerini tesbit ettim. Esasen Abdülhamid'in simasını o kadar iyi bilirim ki görmeden dahi çizebilirim ve nitekim de yaptım.” Buna göre İsmail Baykal tabloyu 1916 yılında görmüştür.

Tarihçi Haluk Şehsuvaroğlu, “Tarihi Odalar” adlı kitabında,¹⁵ Tabloda geçen mekan olan Yıldız Küçük Mabeyndeki salonun o dönemdeki tefrişini verir. Bu Salonun tavan ve duvarlarının altın yaldızlı alçı kalem işleriyle süslü olduğunu, parke zemin üzerinde bu salon için dokunmuş bej, mavi yollu pembe çiçekli Hereke halısının yayılı olduğundan bahsederek, Salona lakeden büyük bir yemek masasıyla 20 kadar hasırlı ve şilteli iskemlelerin konulduğunu belirtir, pencerelerde ise işlemeli kadife perdelerin olduğu anlatarak, Salonu bronz bir avizenin yanı sıra duvarlarda üçer dörder kollu aplıkların aydınlattığını yemek masasının üzerinde de bir şamdan bulunduğunu belirtir. Odanın diğer eşyaları arasında yan duvarlara karşılıklı konmuş uzun ince dolaplar ve bunların yanında üzerinde vazolar olan sehpaaların bulunduğu, antreye açılan kapının yanında ise büyük bir dolap olduğunun altını çizilir. kapının diğer yanında kenarları abanoz ağacı, lacivert ve ipek üzerine sim işlemeli çinkari bir paravanın durduğu anlatılır.

Ayşe Sultan anılarında ise, bu paravanın arkasında Sultan II. Abdülhamid'in uzandığı bir koltuk olduğu ve Esvapçıbaşı İsmet Bey'in¹⁶ Sultana çeviri polisiye romanları okuduğunu bilgisine ulaşırız. Aynı anılarda padişahın Yıldız Sarayı'nda genellikle bu salonda konuklarını kabul ettiği, çalıştığı ve paravan arkasındaki bir koltukta dinlendiği anlatılmaktadır.

Mekanın canlandırılması sırasında, odanın tefrişine sadık kalmak için, odanın tefrişi içinde yer alan objelerin yağlıboya poşadlarını ve bunlara olarak şamdan ve kapının eskizini çalışmıştır.

Bu objelerden tespit edebildiklerimiz japon paravan, şamdan, dolap, şömine üzerindeki ayna, halı ve şamdanlar Dolmabahçe Sarayı'ndadır.¹⁷

Tabloda tasvir edilen kişiler bire bir yansıtılmışlar, kompozisyon olaya uygun bir şekilde oluşturulmuş ve tüm ayrıntılara dikkat edilmiştir. Bu heyette bir Ermeni ve Yahudinin yer almasının Sultan II. Abdülhamid'i çok üzdüğünü padişahın kızı Ayşe Sultanın anılarından öğreniyoruz.¹⁸ Ve yine Ayşe Sultan, babasının tabloda elleri cebinde canlandırılmasının doğru olmadığını, olayı gören bir kişi olarak babasının nezaket kurallarının dışına çıkmayan devlet adamı olarak böyle bir hareketi yapma-

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

sına imkan olmadığını belirterek “Maalesef Şehzade Abdülmecid Efendi yani merhum son halife, bu konuşmayı canlandıran tablosunda babamı elleri cebinde olarak tasvir etmiştir. Pek akıllı olan Abdülmecid Efendi’nin babam gibi bir hükümdarın eli cebinde olarak bir heyeti kabul etmeyeceğini düşünmemesi şaşılacak şeydir. Fazla söze lüzum görmüyorum” demiştir.

Abdülmecid Efendi’yi tabloda II Abdülhamid’i bu pozisyonda çalışmaya iten sebeplerden biri yine tabloda yer alan heyet üyesi Emanuel Karasu’nun anlatımı olmalıdır. Buna göre Küçük Mabeyn’e gittiklerinde II. Abdülhamid’in Hususi Katibi Cevat Bey’in onları uyararak Sultan’ın her zaman silahlı olduğunu ve içlerinden birini vurabileceğini söyleyerek uyardığını ve “inanılmaz gibi görünüyor ama o günlerde, Abdülhamid’i görmeye giden herkeste bu izlenim vardı” diyerek padişahın huzuruna alındıklarında “onun da parmağı kendi tetiğindeydi” diye anlattığı olayı İsmail Baykal da teyid etmektedir. Nitekim anılarında, Emanuel Karasu’nun silahlı olmadığını, varmış gibi davranarak elini ceketine soktuğunu, II. Abdülhamid’in elleri cebinde olduğu ve kendisini silah konusunda uyardıkları için silahı varmış gibi davrandığını kendisine Halife Abdülmecid Efendi’nin anlattığını söylemektedir. Haluk Şahsuvaroğlu da II. Abdülhamid’e hal’ fetvasını okumaya giden heyeti karşılayan sultanın ellerinin cebinde olduğunu belirtir.

Heyet üyelerini getiren Galip Paşa ve Sultan II. Abdülhamid resmin sağında yer almakta, resmin en solunda ise, başta Laz Arif Hikmet Paşa bulunmaktadır. Duruşu hazır ol vaziyetinde ve son derece sakin bir şekilde görünmektedir. Onun yanında ikinci sırada yer alan Emanuel Karasu sağ ayağını öne hamle yapar gibi uzatmış, başı hafifçe sağa yatık, sağ eli ceketinin içinde bir pozisyonda ve Sultan II. Abdülhamid’e bakar bir tarzdadır. Ortada ondan bir adım önde elleriyle bir şey anlatmak ister gibi hareketli olan heyetin sözcüsü Esat Toptani Paşa, onun sağında Aram Efendi ve Galip Paşa ve nihayet onların konum olarak önünde bulunan Sultan II. Abdülhamid’i görmekteyiz. Bu tablodaki kişilerin yerleşimi ufak ayrıntılar dışında eldeki fotoğrafla aynıdır. Galip Paşa’nın anlatımıyla¹⁹ da diziliş aynıdır. Başta Ayan’dan Arif Hikmet Paşa, onun yanında Karasu Efendi, Esat Paşa Toptani ve Galip Paşa’nın olduğu, Başkatip Cevat Bey’in biraz arkalarında durduğu anlatılarak diziliş vurgulanır. Heyet sözcüsü Esat Toptani’nin Sultan II. Abdülhamid’e ilerleyerek ciddi bir şekilde ve sert bir tavırla fetva uyarınca “Millet sizi hal’ etti” dediğini, “Malınız ve canınız emniyet altında” diyerek eklediğini, onun da soğukkanlılıkla “mukadderat böyleymiş” dediğini aktarır ve Abdülhamid’in 31 Mart tarihindeki olayları kastederek, “Bu vakada dahlim ve tesirim yoktur” dediği, “Hayatımdan emin olabilir miyim?” dediğinde de heyet üyelerinin birer birer teminat verdiği anlatılmaktadır.

18 Resim kağıdı üzerine karakalem, 31 x 24.5 cm., Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 100 / 729.

19 Şamdan, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 664.

20 Kapı, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 662.

21 Paravan parçası, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 651.

22 Dolap, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 661.

23 Halı, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 663.

24 Ayna, karton üzeri yağlıboya, Env. No. 100 / 665.

25 Paravan, karton üzerine yağlıboya, Env. No. 100 / 666.

26 Sultan II. Abdülhamid’in Hal-i tuval üzerine yağlıboya, 234 x 172 cm., Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu, Env. No. 11 / 1270.

27-28-29 Sultan II. Abdülhamid’e Hal’ini bildiren heyet üyelerinden Arif Hikmet Paşa, Galip Paşa ve Emanuel Karasu’nun tablo için çekilmiş fotoğrafları, 6.5 x 9 cm., Foto Apollon Constantinople, Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu. Env. No. 100 / 634-647.

30 Recaizade Ekrem'in 1911 tarihli portresinin yapımı sırasında Abdülmecid Efendi'ye verdiği pozun fotoğrafı, 18 x 24 cm., Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, Abdülmecid Albümü.

31 Abdülhak Hamit Tarhan'ın 1917 tarihli boy portresi için Abdülmecid Efendi'nin tabloda kullandığı fotoğrafı, 17 x 20 cm., Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu.

Sonuç

Bu ayrıntılar bir yana resmin kurgusu olayın aslına sadık kalınarak yapılmıştır ve sanatsal değerinin önüne geçen de budur. Abdülmecid Efendi'nin ressam kişiliğine bir göz atarsak, manzara resminin dışında çok sayıda figüratif resim çalıştığını görüyoruz. Bu tabloların²⁰ konularının en önemlilerini aile bireyleri teşkil etmektedir. Saray yaşantısını, aile bireylerinin portrelerini çalışarak aktarmıştır. Bunlar Ömer Faruk Efendi, Dürrişehvar Sultan ve eşi Başkadin Efendi Şehsuvar Hanım'dır. "Harem'de Goethe" ve "Harem'de Beethoven" adlı tabloları saray yaşantısının çağdaş yüzünü yansıtmaktadır. Dolmabahçe'de yarım kalan birçok portrede modellerin elleri, en sona bırakıldığından mı bilinmez, bitmemiştir. Modellerin kıyafetleri bazen kazınarak, bazen silinerek (yeniden çalışma yapmak üzere) bırakılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin dosyalarından çıkan çok sayıda el deseni bu konuya çok çalıştığını göstermektedir ve bir ressam için en zor olan detay el, ayak çizimi ve orantıdır. Desenin bu kısımlarını aşan ressamların olgunlaştığı bilinir. Abdülmecid Efendi portre, boy portre ve yarım portrelerini çalışırken figürün arkasında yer alan fonda mimari unsur varsa titizlikle işlemiş, eğer doğaysa bunu daha bir ikinci planda bırakmıştır. Konunun gereğine göre fonda detay önemliyse bunu belirtmek önemlidir. "II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosunda olayın geçtiği mekanı vurgulamak açısından olduğu gibi. Bu, akademik eğitim alan resamlardan bilgi alışverişinde bulunduğu göstergesidir. Fon detayı gerekiyorsa verilir, ama bu figürün önüne geçmez. Bu uzak yakın ilişkisi için şarttır ve üç boyutlu olmayan bir düzlem olan tuvalde üç boyutu yakalama adına yapılır. Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe ve özel koleksiyonlarda olan eserlerinde dışa vurumcu, izlenimci ve romantik bir üslupla eserlerini oluşturduğunu, portre çalışırken kalabalık figürlü tablolarında anıtsal figür kullanmaktan çekinmediğini görüyoruz²¹ (Osman Hamdi ve Halil Paşa gibi). Sema Öner'in doçentlik tezinde belirttiği saptamaları paylaşıyoruz. "Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i" tablosunda figürler fonun detayına rağmen büyük boyutlu olmalarından dolayı vurgulanmaları kuvvetli olmuştur. Odanın mimari unsurları ve tefrişi, figürlerin kurgulanması fotoğraf yardımıyla tuvale aktarılmış, bunu renkli detay çalışmaları yapılan objelerin taslakları tamamlamıştır. Halife Abdülmecid

Efendi'nin Milli Saraylar Resim Koleksiyonu'nda bulunan dosyalarının içindeki renkli ve karekalem desenleri, yağlı boya poşatları, kareleme tekniği ile büyültmek için karelenmiş fotoğrafları, renkli baskı ve eskizleri Cormon Atölyesi sisteminin öğretilerini çağrıştırmaktadır. 1914 kuşağı sanatçıları ile yakın temas içinde bulunan Abdülmecid Efendi, bu yöntemleri büyük bir olasılıkla onlardan öğrenip uygulamıştır. Konumuzu oluşturan tablonun yapımında da bu sistemden etkilendiği anlaşılmaktadır. Öyleki alt yapıyı oluşturan en önemli öğelerden biri olan kurgulama safhasında tarihi olayı canlandırır şekilde poz vermeleri, bunları fotoğraflayıp tablosunda kullanması bu etkinin göstergesidir.

Bu tabloda diğer tablolarında olduğu gibi fotoğrafın, eskizin dışında canlı modelden de faydalanmış mıdır? (Abdülhak Hamid, Recaizade Ekrem gibi) bilemiyoruz. Böyle bir belgeye ulaşamadık. Eskiz aşamasının dışında Hüseyin Avni Lifij'in katkısı olmuş mudur? Dürrişehvar Sultan'ın portresinde olduğu gibi fon ve giysilerde tamamlama olmuş mudur? Görsel bir belge olmamakla birlikte renkçi üslup, Abdülmecid Efendi'nin diğer tablolarındaki renkçilikten daha baskındır ve Hüseyin Avni Lifij renkçiliği havasındadır. Etkileşim ve fikir alışverişi olduğu izlenimi hakimdir. Ama bu Mecid Efendi'nin stilini bozmadan olmuştur. Esere baktığımız zaman bir Avni Lifij resmi diyemiyoruz. Etkileşim olabilir, ama Avni Lifij'in fırça darbeleriyle bir benzerlik yoktur. Bu, resim tarihinde Hoca Ali Rıza'nın öğrencilerinin eserlerini düzeltme işine benzememektedir.²² Celal Esat Arseven'in anlatımıyla, o dönem primitif denilen kuşağın çalışmalarının birbirine benzeme sebebi son aşamada hocanın tabloları düzeltmesidir.

*Ressam-Dekorator, Çevre ve Orman Bakanlığı

NOTLAR

- 1 İsmail Baykal, "Abdülmecid Efendi Sarayı'nda Cereyan Eden Bazı Olaylar", *Yakın Tarihimiz*, 1963, C: IV, s. 246-247.
- 2 Taha Toros, *Antik Dekor*, S: 75, 2003, s. 116.
- 3 Osman Öndeş – Erol Makzume, *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 141, Eliza Zonaro'nun hesap defterinin 1909 Ağustos'unda Abdülmecid Efendi'nin Resim dersi için 100 lira ödediği notu.
- 4 *Pierre Loti'nin İstanbulu-İstanbul'un Pierre Loti'si*, Yapı Kredi Yayınları Sergi Kataloğu, İstanbul, 2003, s. 16.
- 5 *Resim Tarihimizden: Galatasaray Sergileri 1916-1951*, Yapı Kredi Yayınları Sergi Kataloğu, İstanbul, 2003, s. 31-33-40.
- 6 *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 52.
- 7 *A.g.e.*
- 8 *A.g.e.*, s. 472 - 474, Prens Sabahattin (Doğum: 1878 İstanbul - Ölüm: 30 Haziran 1948 İsviçre, Sosyolog) Sultan I. Abdülmecid'in kızı ve II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'la Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın oğlu Ekim 1899'da gittiği Paris'te Jön Türklere katıldı. Ahmet Rıza ile Mizancı Murat gruplarının yanında üçüncü bir grup kurdu ama 1909'da II. Abdülhamid'i tahttan indiren İttihatçılarla yolları ayrıldı.
- 9 *Avni Lifij*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38 - 41.
- 10 *A.g.e.*
- 11 Osman Öndeş - Erol Makzume, *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 82 - 83.
- 12 Ahmet Rıza, *Anılar*, Aydınlanma Dizisi, Seri: 208, s. 45.
- 13 Necdet Sakaoğlu, İsmail Baykal, *Osmanlılar Ansiklopedisi* C: I, s. 56.
- 14 İsmail Baykal, "Abdülmecid Efendi Sarayı'nda Cereyan Eden Bazı Olaylar", *Yakın Tarihimiz*, 1963, C: IV, s. 246 - 247.
- 15 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihi Odalar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954, s. 107.
- 16 Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid-Hatıralar*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984, s. 151.
- 17 Osmanoglu, *a.g.e.*, s. 33.
- 18 Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 109-110.
- 19 Sema Öner, *Tanzimat Sonrası Saray Çevresinde Resim Etkinliği, 1839 - 1923*, Doktora Tezi, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 204.
- 20 *A.g.e.*, s. 206.
- 22 Celal Esad Arseven, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 46.

ہستیوں کے اور جو فرق ہستی رمضان معقوت تاتہ حضور دہانت سورج غائب تھا تباہی تقریری
معاذ اللہ ازین شرفہ حاضر بولہ جنی را عیانک ایسا ہی میں دستہ در

دس اول

مقرر : باطلہ علیہ عبد العظیم افندی	رفقا ابو یلیہ مصطفیٰ عصفی افندی	بکسرہ علیہ احمد نوری افندی	آتش کیلے محمود حامد افندی
مخبر : دیرہ علی محمد علی افندی	دیرہ علی اسحق نوری افندی	زید علیہ عبد الرحمن افندی	لکڑہ علیہ عبد العزیز افندی
کیرہ سونے علی رضا افندی	کوہلیہ علی رضا افندی	مرزبونی احمد بخانی افندی	اکٹلے ابراہیم زحیدی افندی
سیرہ علی احمد افندی	لرہہ علی حسن افندی	بورہ علیہ مصطفیٰ علی افندی	

دس ثانی

مقرر : حاکم علیہ حسین عوفی افندی	آید علیہ مصطفیٰ راقم افندی	دعنان علیہ عبد الفتح افندی	دوفی بنی العادین افندی
مخبر : دعنان علی رضا افندی	رفقا ابو یلیہ احمد بخانی افندی	فانہ علی رضا افندی	آرا علی کامل افندی
کنز علیہ بنی العادین افندی	استاد علی محمد نوری افندی	قدیر علیہ حاجی طاهر افندی	ملا علیہ علیہ عمر خلوصی افندی
خار علیہ حسن صبری افندی	امرو علی صالح ناظم افندی	مرزبونی مصطفیٰ ضیفی افندی	

دس ثالث

مقرر : دیرہ علی ولان فائق افندی	طہر علیہ ابراہیم افندی	دعنان علیہ عبد الصمد افندی	
مخبر : خاد علیہ عبد اللہ افندی	قبیریہ احمد نظیف افندی	آپا علیہ مصطفیٰ رفیق افندی	
ارز بخانی ادیس وفا افندی	سیرہ علی حاجی عمر افندی	سورہ علی حافظ عمر افندی	
عسین علیہ یوسف اہری افندی	نوشہ علی حاجی خبری افندی		
مکسینی احمد افندی			

دس رابع

مقرر : برغہ علی جوہر افندی	کرہہ علی حسن فحی افندی	اکری رہہ علی حافظ محمد افندی	طواس علیہ حافظ حسن افندی
مخبر : نوشہ علی خلیل رحیمی افندی	بوی بارہ علی حافظ عثمان افندی	سورہہ علی مصطفیٰ افندی	بند علیہ حسین نعم الدین افندی
فلہ علی احمد جوہر افندی	بافہ علی مصطفیٰ حازم افندی	کجیہ علی محمد مراد افندی	رفقا ابو یلیہ ابراہیم افندی
ارز بخانی یوسف ضیا افندی	رہہ علی محمد افندی	فطہ علیہ حسین مصطفیٰ افندی	
آپا علیہ حافظ حسین افندی			